

[2–2022]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

Obsah | Contents

Editorial	177
1. Studie a eseje Studies and Essays	
VOJTĚCH RIPKA A KAMIL ČINÁTL – Úvod: aktuální přístupy k výzkumu paměti (zkušenosti z fóra Dějiny ve veřejném prostoru II, 2020) <i>Introduction: Current Approaches to Memory Research (Insights from the Public History Forum II, 2020)</i>	181
MICHAL SKLENÁŘ – Nové prvky ve starém prostoru? Snahy o extenzivní přístup k římskokatolickému sakrálnímu prostoru – příklady z českého prostředí na začátku 21. století <i>New Elements in an Old Space? Attempts at an Extensive Approach to Roman Catholic Sacral Space – Examples from the Czech Environment at the Beginning of the 21st Century</i>	195
MICHAL KURZ A ČENĚK PÝCHA – České hrady a zámky: možnosti interpretace fenoménu <i>Czech Castles and Chateaux: An Alternative Interpretation of a Phenomenon</i>	227
KATEŘINA SIXTOVÁ – Babiččino údolí: krajina paměti v digitálních médiích <i>Babiččino údolí (Grandmother's Valley): A Landscape of Memory in Digital Media</i>	253
LYDIE KÁRNÍKOVÁ – Socialistická uliční jména optikou postsocialismu: případ (ne)přejmenování ostravských ulic a jeho tematizace v českém tisku po roce 1989 <i>Socialist Street Names through the Lens of Postsocialism: (non)Renaming of the Streets in Ostrava and its Coverage in the Czech Press after 1989</i>	283
2. Diskuse a rozepře Discussions and Disputes	
ONDŘEJ CRHÁK A TOMÁŠ KONEČNÝ – Strategie plagiátorské obrany. Příspěvek k debatě o etice historické práce <i>Plagiarism Defence Strategies. Contribution to the Debate on the Ethics of Historiographic Research</i>	313

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

HANS RENDERS, DAVID VELTMAN (EDD.) – <i>Fear of Theory: Towards a New Theoretical Justification of Biography</i> (Jana Wohlmuth Markupová)	327
MATILDA GREIG – <i>Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808–1914</i> (Vojtěch Kessler)	334
DAGNOSŁAW DEMSKI, DOMINIKA CZARNECKA (EDD.) – <i>Staged Otherness: Ethnic Shows in Central and Eastern Europe 1850–1939</i> (Filip Herza)	338
MARKÉTA KŘÍŽOVÁ, JITKA MALEČKOVÁ (EDD.) – <i>Central Europe and the Non-European World in the Long 19th Century</i> (Josef Řičář)	342
XOSÉ M. NÚÑEZ SEIXAS, ERIC STORM (EDD.) – <i>Regionalism and Modern Europe: Identity Construction and Movements from 1890 to the Present Day</i> (Jaroslav Ira)	349
Editorial Note	357
Upozornění redakce	360

MATILDA GREIG, *Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808–1914,*

Oxford 2021, Oxford University Press, 250 s.,
ISBN 978-0-19-289602-5

V loňském roce vydalo nakladatelství Oxfordské univerzity přepracovanou disertační práci mladé kulturní historičky Matildy Greig. Ač jde o prvotinu badatelky, která se vědomě staví mimo tradice vojenské historiografie, recenzent důrazně její četbu a hlubokou reflexi doporučuje zejména vojenským historikům. Autorka se pustila do nelehkého úkolu analyzovat válečné ego-dokumenty z počátku 19. století. Tam, kde by v souladu s progresivními přístupy čtenář očekával historicko-antropologické úvahy a analýzy, Greig představuje v tomto kontextu a tématu jen zřídkakdy užívané (z pohledu vojenské historie) přístupy literárněvědné, a dokonce knihovědné. S trochou nadsázky by se dal totiž název publikace upravit, resp. zpřesnit na „Dead Men writing, distributing and selling the Tales“.

Pramenem je jí korpus zhruba tří set autobiografií, které sepsali vojáci-veteráni z války na Pyrenejském poloostrově v letech 1808–1814. Nezpochybnitelnou předností práce je její komparativní rovina a zejména plnohodnotné reflektování doposud přehlížených španělských a do určité míry také portugalských pramenů. Greig pod pojmem „válečný memoár“ zahrnuje relativně širokou škálu textů rozsahem od několikavazkových knih po tenké brožury. Podmínkami, jež si pro výběr stanovila, byly autobiografický aspekt a skutečnost, že autorem musel být veterán dotyčného konfliktu. Tím se sice vědomě zřekla celé řady textů, které popisují válku na poloostrově a pocházejí z pera civilistů, nicméně takovýmto rozšířením by přišla její práce o metodologickou sevřenost a odpovědi na klíčové otázky by prakticky nebyly možné.

Válečné memoáry jsou velmi často psány se značným časovým odstupem od popisovaných událostí. Informace v nich obsažené jsou zkráceny nejružnějšími vlivy, od osobní zaujatosti a politické motivace, přes mezery v paměti, příkrášlování až po evidentní a zřejmé nepravdy. Navíc si všichni autoři „vypůjčují“ vědomě či nevědomky literární figury a postupy z děl svých předchůdců. To jsou všechno důvody, proč s nimi bylo velmi často pracováno s nedůvěrou a dotyčné texty byly považovány za „nespolehlivé“. Kniha Matildy Greig je tak nejen pokusem odpovědět na celou řadu metodologických otázek, s nimiž se literatura napoleonské memoáristiky dosud nevypořádala, ale také poskytnout jakousi „te-

renní příručku“ pro badatele, kteří stojí před obecným problémem a kladou si otázku: „Co dělat a jak pracovat s válečnými memoáry?“ A právě z toho důvodu je její práce nejpřínosnější. Jak francouzské, tak i britské memoáry z revolučních a napoleonských válek jsou (na rozdíl od těch španělských) již delší čas reflektovány jako inspirativní zdroje (v této souvislosti mimochodem Greig odkazuje na v českém prostředí prakticky neznámou práci Charlese Omana z roku 1902 *Bibliographies of English Diaries, Journals and Memoirs of the Peninsular War*). Ne vždy se však s nimi pracuje jako se svěbytným literárním textem, který má své analytické limity a specifika. Stále ještě převládá tendence vnímat je jako prosté zdroje informací, které můžeme coby historikové dotyčného období revidovat a porovnávat se známými fakty. Greig s nimi ovšem pracuje jako s literárními uměleckými útvary (analyzuje užité narativní a textové figury, všímá si syžetu jednotlivých textů, srovnává odchylky od kánonu atd.) v určitém slova smyslu, jako produkty umění. A současně také jako produkty „knižního byznysu“ se vším, co takový rámec úvah přináší. Reflektuje nejen autory-literáty, ale také editory, překladatele, nakladatele, ilustrátory, distributory a v neposlední řadě též čtenáře. Zkrátka se pokouší poodhalit vnitřní fungování podnikatelské sféry, která se kolem válečné memoárové literatury rozvinula.

V úvodu zmíněná teze o využívání stávajících literárních vzorů ze strany autorů „pyrenejských memoárů“ není pro Greig dogmatem, ale pokouší se ji analyzovat a ověřit. Hledá odpovědi na otázky, zda veteráni psali s vědomím toho, že jejich texty mohou být využity budoucími generacemi, že jejich závěry mohou být použity v nových válkách novými a překvapivými způsoby. Četli veteráni starší válečnou, resp. memoárovou, literaturu? Mohla být jejich očekávání a očekávání jejich čtenářů formována tím, co bylo napsáno předtím?

První polovina publikace nese název „Autoři“ a hlavní osou jsou nejen původci textů jako specifická prosopograficky pojímaná skupina, ale také jejich produkce ve smyslu obsahu. Greig si v šesti kapitolách všímá nejrůznějších reflexivních rovin a témat (např. otázky jazykových prostředků užívaných pro popis válečných událostí a jevů, problémy s hledáním vhodného pojmového aparátu pro vyjádření smrti a zabíjení, rolí akademických historiků, problematiky autorství či autocenzury). Nicméně právě její vědomé odhlédnutí od memoárů „civilní provenience“ pak může vést k určitým dezinterpretacím. Například ex post hodnocení válečných let jako pozitivní životní etapy, kladné hodnocení subordinačních stupňů a vůbec armádní hierarchie je spíše způsobeno změnou generačního a zejména sociálního postavení autorů textů coby vzpomínajících subjektů, oproti autorům textů jako realitu prožívajících jedinců. A to i přes evidentně silně zakořeněné téma vojenského kamarádství, specifické militární maskulinity, obdivu k významným osobnostem v čele vojsk a především vnímání prožitých událostí jako

něčeho „zapamatováníhodného“. Pokud jsou totiž dotyčné paměti psány v době bezprostředně po skončeném konfliktu, případně ještě lépe během války, pohled je zásadně odlišný. Čtenáře takovýchto autobiografických textů zaujmou negativní aspekty válečných zkušeností jako evidentní a přiznané strádání a utrpení, každodenní „nepříjemnosti“, od špatných komunikací a povětrnostních podmínek až po nehostinné prostory k nocování, nedostatek žoldu, podvýživu, únavu a nekvalitní výstroj.

Další z opakujících se tradičních topoi nejen ve válečných ego-dokumentech, ale logicky i v sekundární literatuře, která je postavena na jejich reflexi, je určité „odbitvení“ narativu. Srážky představují v toku textu jen roztroušené epizody a zřejmá disociace při jejich popisu vede k nadměrnému používání eufemismů, jež bitvu líčí jako gentlemanskou strategickou hru s vlastními podrobnými nepsanými pravidly. Je také důležité podotknout, že memoáry z války na Pyrenejském poloostrově lze jen stěží srovnávat kupříkladu s proslulými literárními díly z první světové války. Epizodické zmínky o bitvách mohly být sice násilné, ale také vzrušující, nicméně vždy chyběla skutečná reflexe vlastního zabíjení. V podání veteránů z poloostrova se bitva odehrávala v takovém přívalu emocí, úžasu a zmatku, že si člověk jen stěží pamatoval detaily – a abychom byli spravedliví, v oblacích dýmu a v pohybu vojáci možná ne vždy viděli muže, na které stříleli. Jejich oběti tak zůstávaly anonymní a abstraktní. Z tohoto pravidla však existovala jedna nápadná výjimka, jeden aspekt vedení války, který se v napoleonském období změnil a který zřejmě vyvolal znatelný posun ve způsobu, jakým veteráni později popisovali své zážitky: bombardování vojsk na bojišti dělostřelectvem. Tento posun se projevoval dvěma různými způsoby: názornými, strohými popisy úmrtí způsobených dělovými koulemi a snahou zprostředkovat čtenáři ohromující smyslový zážitek z bitvy, jíž se účastnila polní děla. Ovšem to je jen jeden z několika aspektů, možná i paradoxů, na které v této části knihy Greig upozorňuje a jež dostatečně pramenně dokládá. Další subtémata se týkají obvyklých historicko-antropologických oblastí: maskulinity, emocí a obecně lidského prožívání dramatické doby „vymknuté z kloubů“. A to vše ve zmiňovaném komparativním pojetí, tedy anglo-francouzsko-španělském prizmatu.

V druhé části publikace s názvem „Knihy“ si Greig stanovuje jiné cíle, nastíněné v úvodní části recenze. Jde o soubor otázek a problémů, zda lze například tvrdit, že rozsáhlá produkce válečných memoárů (z Pyrenejského poloostrova) představovala v soudobé produkci samostatný žánr? Jaké byly náklady publikací a jak se prodávaly? Kdo byl modelový čtenář? Kdo se podílel (a v jaké míře a fázi procesu) na vydávání těchto knih a jak se v průběhu času měnil způsob jejich prezentace a vizuální podoby? Jak byly tyto knihy překládány do jiných jazyků

a distribuovány? Společně s Greig sledujeme cestu memoáru od autora a aktu psaní k prvnímu zveřejnění, následným vstupům editorů a k distribučním sítím.

Ve Francii a Británii byla většina memoárů vydávána po vzoru středně nákladného, cenově přijatelného a skladného románu. Ačkoli se několik britských memoárů objevilo v editovaných sbírkách na počátku století a několik francouzských vyprávění bylo v jeho pozdější části serializováno v časopisech, většina byla vytištěna jako samostatné knihy, obvykle omezené na jeden nebo dva svazky. Znakem toho, že se v 19. století válečné memoáry vojáků staly významným žánrem, byla skutečnost, že se staly dostatečně rozpoznatelnými, aby mohly být napodobovány a parodovány. Prodeje napoleonských memoárů byly tak vysoké, že se začaly objevovat falešné, případně parodické memoáry. Tyto parodie využívaly známé tropy žánru, aby se jim vysmály, ale také aby zesměšňovaly národní stereotypy jiných zemí.

Pohled na změny v prezentaci memoárů z války na Pyrenejském poloostrově v průběhu času nám ukazuje, že válečné příběhy, které se četly na konci 19. století, nebyly stejné jako ty, které byly publikovány o několik desetiletí dříve. Hlasy vojáků, jejich politické či historické cíle, a dokonce i jejich ediční a stylistické volby, to vše bylo pozměněno a někdy zcela ztraceno zásahy pozdějších editorů, nakladatelů a ilustrátorů, kteří vyprávění přizpůsobovali různým komerčním a kontextovým zájmům. Rodiny veteránů hrály obrovskou a do značné míry neuznanou roli při zprostředkování toho, jaké části pamětí jejich předků byly zveřejněny, přičemž zejména ženy se často podílely na vydavatelském procesu. Ačkoli jsou paměti vojáků prezentovány jako typicky mužské příběhy, ve skutečnosti byly výsledkem ženské práce (viz nezměrný vliv vdov na posmrtné reedice a nová vydání), preferencí a redakčního přispění. S postupem času se navíc zvyšoval potenciál pro jejich transformace a modifikace. S přispěním romanopisců, historiků, nakladatelů, tiskařů, umělců a učitelů byly memoáry v průběhu druhé poloviny 19. století přetvářeny do podoby nejrůznějších plukovních historií, dobrodružných knih, sběratelských předmětů, příběhů pro děti a prostředků národního vojenského vzdělávání.

Závěrem je nutné zdůraznit, že Greig nejen vnímá výše nastíněnou problematičnost válečných memoárů, ale současně nabízí cesty, jak tyto obtíže učinit produktivními. Spíše než vnímat rutinní kreativitu vojáků v jejich vyprávění jako výzvu navrhuje, abychom ji zdůraznili a zkoumali volby, které jako vypravěči učinili, a současně cíle, s nimiž se rozhodli své paměti zveřejnit, místo toho, aby si svoje vzpomínky nechali pro sebe.